

Yaratıcılık ve Humor: Türkiye’de Protestan Zamanlar

Altuğ Yalçıntaş, Ankara Üniversitesi SBF, altug.yalcintas@politics.ankara.edu.tr.

Uzun bir süreden beri Türkiyeliler ilk defa aynı anda hem umutlu hem şaşkınlar. İnsanlar umutlular çünkü 1980’lerden beri siyasetle uğraşmadıkları ve televizyon ve bilgisayarın esiri olduğu için suçladıkları, küçük gördükleri oğullarının ve kızlarının siyasal iktidarı kendilerinden daha radikal biçimde kısıtlayabildiklerini görüyorlar. İnsanlar aynı zamanda şaşkınlar çünkü 27 Mayıs 2013’te İstanbul’da başlayıp tüm ülkeye yayılan protestoların sadece birkaç ağacın kesilmesi yüzünden çıktığına hâlâ inanamıyorlar. İnsanların şaşkınlıkları biraz da güvendikleri ve destekledikleri iktidarın, inatçılık yapan bir başbakan ve teröre başvuran polis örgütü dışında, paralize olmasından kaynaklanıyor olabilir. Kolay değil. Türkiye, Recep Tayyip Erdoğan’ı 2002’den beri ilk defa muhalefet yaparken görüyor. Birkaç haftadan beri ülkede gündemi iktidar belirleyemiyor.

Her ne sebeple olursa olsun, ‘küçücük’ bir olayın bu kadar ‘büyük’ bir sonuca yol açması birçoğumuz için tuhaftır. Çünkü bizler için ‘büyük’ olaylar sadece ‘büyük’ sebeplerden sonra ortaya çıkar. Toplumsal kalkışmaların ve devrimlerin çoğunun temelinde birçok şans faktörünün olduğunu unuturuz. Siyasetin ve iktisadın, içinde sadece zorunlulukların olduğu bir evrende gerçekleştiğini varsayınız. Gezi protestoları bu varsayımın gerçekçi olmadığını Türkiye’ye gösterdi.

Protestoların Türkiye siyaseti için kazanımlarına ilişkin sürekli olarak güncellenen bloglarda ve *online* yayın yapan gazete ve dergilerde çokça yazıldı. 14 Haziran 2013 tarihinde *Google Search* sadece ‘occupy gezi’ sözü için 19 milyonun üzerinde sayfa veriyordu. Sayfalar dolusu bilgi içinde bahsedilen kazanımlardan bazıları şunlar: Başkanlık tartışmaları artık Erdoğan’ın istediği biçimde ilerlemeyebilir. Hatta başbakanın, cumhurbaşkanlığı seçimlerine ilişkin planları da gerçekleşmeyebilir. Hükümet, Suriye politikasını yürütürken (özellikle de Beşar Esad’ın Erdoğan’ın kendi halkına zulmettiği yönündeki açıklamalarından sonra) eskisi kadar özgür olamayacak. AB ülkeleri ve AP protestolarla ilgili hükümet aleyhinde açıklamalar yaptı. Artık şunu biliyoruz: Hükümet partisi kendi içinde homojen bir yapıya sahip değil. En azından, Erdoğan’ın tek adam rolünden sıkıntı duyan birçok AKP’li olduğunu görebiliyoruz. Bakanlar Kurulu sadece Gezi Parkı gündemiyle toplandı. İstanbul Valisi ve başbakan vekili polisin tutumundan ötürü özür diledi. Görsel ve basılı medyanın hükümetin baskısı altında olduğu gün gibi ortaya çıktı. Protestolar Kemalist’lerle anti-Kemalist’ler, ulusalcılarla devrimciler, futbolcularla solcular arasındaki ayrımların 12 Eylül ve 28 Şubat’ın yarattığı yapay ayrımlar olabileceğini düşündürdü bizlere.

Yalçıntaş A (2013). Yaratıcılık ve Humor: Türkiye’de Protestan Zamanlar. *Mülkiye Dergisi*, 37(2), 189-194.

189

Çok fazla telaffuz edilmiyor ama protestoların hepsinde kadınların ve gençlerin en önde ve çoğunlukta olması da Gezi Protestoları'nın kazanımları arasında yerini almalıdır.

'Daha ne olsun?' diyebilirsiniz. Öyle sanıyorum ki, 10 yılda iktidara gelen bir partinin 10 ayda iktidardan ayrılmasını kimse beklemiyordur. Kazanımların listesi uzun görünebilir ancak geleneksel siyaset pratikleri konusunda ısrarcı olanlar için kötü bazı haberler var gibi: Her ne kadar protestoların ülkedeki siyaset sistemine karşı bir başkaldırı olduğunu görmemiz gerekiyorsa da protestolardan herhangi bir homojen örgütlü siyasetin çıkmayacağı kesin gibi. Hatta sadece bu yüzden yukarıdaki kazanımların hepsini kaybedebiliriz de. Peki, öyleyse kalıcı olan hiç mi bir şey olmayacak? Elbette olacak. Benim gördüğüm kadıyla birkaç hafta boyunca süren protestolar Türkiye'ye kalıcı en az iki unsur hediye etti: 'yaratıcılık' ve 'humor'. Bu iki unsur, Türkiyeliler örgütlü olsa da olmasa da, bundan böyle entelektüel hayatın değişmeyenleri olacaklar.

Fikrî İtaatsizlik

Yaratıcılık derken, protestolara katılan ve destek verenlerin kendinden önceki kuşakların uyguladığı geleneksel siyaset pratiklerinin dışında haberleşme kanallarını ve yöntemlerini kullanarak bir araya gelebilmelerini ve radikal bir söylem üreterek harekete geçebilmelerini kastediyorum. 27 Mayıs 2013'ten bugüne süren eylemlere destek verenler başta *Facebook*, *Twitter*, kısa mesajlar, çeşitli akıllı telefon uygulamaları ve diğer toplumsal medya araçlarını kullanarak iletmek istedikleri mesajları diğerlerine iletebildiler. Bunu yaparken tek güvendikleri kaynak, içgüdüleriyle harekete geçirdiği yaratıcılıklarıydı. Gezi protestoları sırasında herkes birer bireydi, asker ya da memur değil. Bu bireyler kimin nerede yanlış yaptığı konusunda ikna idiler. Kimin sözünü dinlemek gerektiğini, kime kulak asılmaması gerektiğini biliyorlardı. Direnişlerin en sıkıntılı anlarında dahi kimse alışkanlıkları ya da ezberlerine başvurmadı. Kimse birinden emir ya da yönlendirme beklemedi. Hatta protestoculara yönelik geleneksel baskı araçlarının da (gözaltılar, soruşturmalar, medya yönlendirmesi, iletişim altyapısındaki kısıtlamalar gibi) işe yaramayacağını çok iyi biliyorlardı.

Yaratıcı olmak fikren itaatsiz olmayı gerektirir. Yaratıcılık konusundaki itaatsizlik birtakım riskler pahasına düşünsel anlamda geçmişin yükünden kurtulma iradesini göstermek demektir. Tanınmamış, denenmemiş kelimeler, mecazlar ve benzetmeler yoluyla entelektüel güvenceleri reddedenler bilinçlerinin ve içgüdülerinin onlara yapmaları gerektiğini yerine getirirler. Başka bir ifadeyle yaratıcılık entelektüel geleneklerden ve birçok toplumsal organizasyon ve kurumdan bağıni koparmış bireyin kendi içindeki ve kendi geçmişindeki arzu ve isteklerin fikren dışavurumudur.

Her ne kadar Gezi Parkı protestoları Türkiye için yeni olsa da dünya ölçeğindeki örneklerine bakarsak şunu görürüz ki işgal hareketlerinin hemen hepsinde yaratıcılık esas unsurdur. Dolayısıyla bu hareketin özgünlüğünün sadece yaratıcılık olmadığı sonucuna kolayca ulaşabiliriz. Kahire, New York, Londra, Madrid, Atina ve diğer işgal eylemlerine bakınca Türkiye'deki protestoların bu hareketlere çok benzediğini görebiliriz. Bana kalırsa Türkiye'nin toplumsal hareketlilik literatürüne yaptığı katkı (sanıyorum bu ilk katkı olacak) sadece yaratıcılık alanında değil aynı zamanda *humor* alanında olmuştur. *Humor* derken sadece eğlence, zevk ve gülüşmeyi değil, göstericilerin karşılarındakilerin gönlünü kazanmalarını, bu anlamda karşılarındakileri hayrete düşürmelerini, onların empati yapmaları sağlamalarını kastediyorum. Göstericiler *humor* yoluyla karşılarındakilerle yakınlık bağı kurabilmişlerdir. Toplum içinde polis, devlet ve hükümet yöneticilerine yönelik korkuyu bu şekilde aşabilmişlerdir. Kendisiyle de karşılarındakilerle de dalga geçebilme özgürlüğü, her tür insani tavra karşı (devlet şiddeti dâhil) hazırlıklı ve açık olma becerisi protestocuların bilincini açık tutan en önemli faktör olmuştur.

Humor aynı zamanda ikna kabiliyeti anlamına gelir. Başka bir ifadeyle, *humor*, konuşurken ya da yazarken dinleyeni ya da okuyanı elde edebilmektir. Maalesef bu tercih Türkiye siyasetinin bir eksigidir. Öyle ki sağdan ve soldan siyaset yapanların kullandığı söylem çoğu zaman herhangi birinin fikrinin değişmesine yönelik bir davet değildir. Tam tersine, siyasal söylem büyük ölçüde karşıdakinin fikirlerinin sinir uçlarını hedef alan, kibarlıktan ziyade kabalığı, alttan almaktan ziyade çatışmayı tercih eden bir söylemdir. Türkiye'de siyasetçiler yüksek sesle konuşurlar, aynı anda konuşurlar, gereksiz yere konuşurlar. Kimse fikrini değiştirmeyi tercih etmez (Yalçıntaş, 2013). Birçoğu için farklı bir söylemi tercih etmek geride bıraktığı her şeyi reddetmekle eşdeğerdir. Türkiye siyasetinde en az karşılaştığımız unsurun *humor* olmasının bir açıklaması bu olabilir.

Nasıl ki yaratıcılık bireysel bir tercih ya da cesaret işidir (May, 1975), *humor* da öyledir. Başka bir ifadeyle, bireyler inisiyatif alarak sadece yaratıcı olmayı değil, karşı konulamaz bir *humor* da protestolarına katabilmiştir. Protestolar, toplumsal ve siyasal olan için (belki iktisadi olan için de) keyif ve temaşayı vazgeçilmez iki unsur haline getirmiştir. Alanlarda, caddelerde, internet üzerinden dolaşıma sokulan video, fotoğraf ve tasarım ürünlerinde *humor*un her halini bulabilirsiniz: iğneleme, absürdite, ironi, mecaz, komedi ve diğerleri.

Görebildiğim kadarıyla yaratıcılık kendiliğinden *humor* doğurmadığı gibi *humora* sahip olmak da zorunlu olarak yaratıcı olmayı gerektirmez. Örneğin, yaratıcılığı yok eden önemli bir unsur kendi kendini tekrar ya da başkasını taklit etmektir. Ancak Matthias van Boxsel tarihteki aptallıkları incelediği *Encyclopedia of*

Stupidity (2004) adlı kitabında, aptalca bir durumun bireyler üzerinde yarattığı hissiyatı ortadan kaldırmanın en iyi yolunun o aptallığı tekrar etmek olduğunu yazıyor. Boxsel aptallığın bu şekilde bir tür eğlenceye dönüştüğünü belirtiyor. Aptallık, diyor Boxsel, bizim medeniyetimizin vazgeçilmezidir. Sanıyorum Boxsel'in sözünü ettiği aptallık türü yaratıcılık pahasına *humora* verilebilecek yerinde bir örnektir.

Gezi Parkı protestocularının hiçbiri kendisini tekrar etme ya da başkasını taklit etme yolunu tercih etmedi. Elbette burada bir zorunluluk yoktu. Gezi Parkı protestocuları 1960'lardaki ve 1970'lerdeki ağabeyleri ve ablaları gibi geleneksel örgütlenme ve haberleşme yollarına sadık kalabiliyorlardı. Ama yapmadılar. Ben bu tercihin bilinçli olduğunu düşünüyorum. Gezi Parkı protestocuları benim görüşüme göre tercih etme hakkını kullandıkları için hem yaratıcı hem de *humor* sahibi aktivistlerdi.

Zihniyet Devrimi

Yaklaşık üç hafta boyunca aralıksız süren protestoların Türkiye'nin maddi koşullarında bir değişiklikten ziyade, fikri ve zihinsel koşullarımızda bir dizi değişikliği hedeflediği kanaatindeyim. Bu kalkışma fikri bir devrime dönüşür mü? Bunu zaman içinde göreceğiz. İçinde bulunduğumuz an için söyleyebileceğimiz, kalabalıkların şüphe götürmez bir şekilde 'orantısız bir zekâ'ya sahip olduklarıdır. Bu zekâ polisin ve geleneksel medyanın zoruna rağmen mesajını ve doğrularını diğerlerine iletmeyi başarabilmiştir. Bu zekânın ayırt edici özelliği, kalabalıkların ideallerinin kendinden önce gelen kuşakların ideallerinden farklı olmasıdır. 2013 kuşağı birlik beraberlik, geleneksel anlamda örgütlülük, daha iyi bir dünya için siyasal iktidara sahip olma gibi konularda farklı düşünüyor. Türkiye'de on yıllardır ceplerini kazanımlarla değil de yenilgilerle doldurmuş ağabeylerinin ve ablalarının aksine bu kuşak küçük kazanımların ne kadar değerli olduğunun farkında. Artık çoğunluk 'en iyisi'ni değil, sadece 'iyi'yi hedefliyor, bunu elde ettiği için mutlu. Gezi protestocuları mutlak zafere ulaşmadıkları için kaygılı değil. Statükoyu tehdit ettiği için tatminkâr. Bundan böyle birçoklarımız için 'en iyi' ideal olmaktan çıkmış durumda. İşte ideaların ve ideallerin mütevazı yöndeki bu dönüşümü nedeniyle yaşadıklarımızın fikri bir devrime gebe bir kalkışma olduğunu düşünüyorum.

Siyasa ve piyasa konusunda lehte ve aleyhte görüş belirten entelektüellerimiz artık sadece Ortodoks argümanlar duymayacaklar. Gezi Parkı protestolarından sonra entelektüel hayatımızda Ortodoks görüşlere alternatif Protestan argümanlarımız da var artık. Siyasetin ve iktisadın Protestanları geçmişin kendilerine bırakılan ağır entelektüel yükünü bir elekten geçirmekte, çoğunlukla da ritüellerden oluşan bu geleneği kısmen ya da tamamen reddetmekte.

Türkiye'nin zihniyet haritasında yeni bir noktayı temsil eden Gezi Parkı protestolarına katılanlar tarihin bir zorunluluğu sonucu orada değillerdi. Protestocular iktisadi koşulların dayatması sonucu alanlarda değillerdi. Onlar, entelektüel arzuları ve isteklerinin yönlendirmesi sonucu bir kalkışma içine girdiler. Bu küçük farkı not etmemiz ve vurgulamamız gerekiyor. Artık tek ve homojen bir siyasal, toplumsal ve iktisadi analiz mümkün değil gibi görünüyor. Bu fikrî reform hareketi, değişim yönünde bir başlangıçtı. Devamı geldiği takdirde, hareketin sonuçları hedef aldığı hükümet otoritesini değil, hükümeti eleştiren diğer otoriteleri de köşeye sıkıştırarak bir potansiyele sahip. Eğer bu kalkışma Gezi Parkı'nda kalmaz ve farklı mücadele alanları yaratıp sürekliliğini sağlayabilirse, öyle sanıyorum ki Türkiye'deki siyasal hareketler bir önderin ya da tek bir örgütlülüğün erdeminden adım adım uzaklaşacak, bunların yerine çalışmanın, sadeliğin ve karşılıklılığın erdemini ikame edeceklerdir. Süregelen entelektüel patikalardan bağımsızlığını elde eden yeni kuşak Türkiye siyasetine hediye ettiği yaratıcılık ve humor kabiliyetlerini siyasetin dışındaki alanlarda uygulayacaklar. Başta sanat ve bilimler olmak üzere, toplumsal organizasyonun yeni biçimleri daha şimdiden ortaya çıkıyor gibi. Bu okumayla ilgili tereddüdü olanlar üç hafta içinde bestelenen 60'ın üzerinde müzik parçasına, yüzlerce grafitiye, binlerce duvar yazısı ve sayısız yeni slogana baksınlar. Gezi Parkı protestoları sırasında ve sonrasında ortaya çıkan reformasyon, sadece sağ, muhafazakâr siyasetleri değil, Türkiye'deki tüm siyaset sistemini (ve pek tabii sol, devrimci siyasetleri de) dönüştürecek gibi görünüyor.

Ne mutlu hepimize ki Türkiyeli insanlar artık sıkıcı değiller. Daha doğrusu sıkıcı olmamayı tercih eden çokça insanımız var. Türkiye'deki geleneksel siyasetin ve iktisadın yıllardan beri ilgilendiği işsizlik, gelir bölüşümündeki çarpıklıklar, yasaklar, adaletsizlik, baskılar, sömürü gibi aklınıza gelebilecek ne kadar karamsar konu varsa hepsinin ifade edilmesi ve hepsine yönelik çözüm üretilmesi sürecinde, artık yaratıcılık ve *humor* entelektüel hayatın en kalıcı iki kazanımıdır. Pek tabii, yaratıcılığı ve *humoru* tercih etmek ortaya çıkacak sonuçların kendiliğinden yaratıcı ve *humorous* olacağı anlamına gelmez. İki süreç de tamamen rastlantısal, olumsal, beklenmedik anda ortaya çıkan faktörlerin varlığına bağlıdır. Yani, kimse daha fazla emek harcayarak ya da bedelini ödeyerek yaratıcı ve *humorous* olamayabilir. Tabii, bu önermenin tam tersi doğru değil: Emek harcayarak ve bedelini ödeyerek herkes sıkıcı olabilir. Gerçekten de bizden öncekiler sıkıcılıkta birbiriyle yarışıyor gibi değiller miydi? İşte, Gezi Parkı protestocularını harekete geçiren de geleneğin aksi yönündeki bu tercihlerdir. Bu kuşak risk ve inisiyatif aldı. Sonuca ulaşamayabilirdi. Ancak tercihleri, becerileri ve şansını hepsinin yanındaydı. Bugün Gezi Parkı protestoları Türkiye toplumsal hareketlerinde bir dönüm noktası olmayı başarabilmişse,

başarının arkasındaki irade kalabalıkların yaratıcılık ve *humor* konusundaki tavırlarında gizlidir.

Türkiye’de çalışan sınıflar ne kadar karamsar ve gelenekseli sahiplenici tavır içinde olursa olsunlar, siyasete ve topluma ilişkin görüşleri nedeniyle küçük görülen, radikal diğer toplumsal sınıflar gülünecek, eğlenilebilecek, yeni söylemlerin kullanılabilirdiği, radikal ve çözüme kavuşturucu adımlar atabiliyorlar. Şanslıyız. Çünkü Gezi Parkı protestocuları geçmişe yönelik bir hesaplaşmaya girişmek yerine sorunun üzerine gitmeyi ve çözüm sürecinde inisiyatif almayı tercih etti. Yine de iğneyi Başbakan’a ve onun emrindeki hükümete, çuvaldızı kendimize batıralım: Bürokratik, hantal, refleksleri ve alışkanlıkları dışında aklını ve içgüdülerini kullanamayan siyasal partiler ve sendikalar bu kuşağın katkısı karşısında her şeyi yeni baştan düşünmeyi göze almalılar. Bu da ‘küçük sebepler’in yol açtığı ‘büyük sonuçlar’a bir başka örnek, daha doğrusu ‘küçükler’in ‘büyükler’e verdiği bir ders olsun. Herhalde bu kadarını hak ediyorlardır.

Kaynakça

Boxsel, van M (2004). *Encyclopedia of Stupidity*. London: Reaktion Books.

May, R (1975). *The Courage to Create*. New York; London: W. W. Norton.

Yalçıntaş, A (2013). Why Do Scholars not Change Their Minds? *American Journal of Economics and Sociology*, 72(5): Baskıda.